

Балтабаева Д., Уразбекова Р.

Шет тілі ретінде түрік тілінің үйретілу барысында қолданылатын әдістер мен ойын түрлері

Мақалада шет тілін үйретудің белсенділігін арттыратын ассоциация, тақтаға кескін сурет салу арқылы түрік тілінде жаңа сөздерді игерудің әдісі және шет тілін үйренуде ойын түрлерінің маңызы мен ролі туралы баяндалады.

Түйін сөздер: тақта, жаңа сөздер, ойындар, сөздік, сурет салу, оқулық, грамматика.

Baltabayeva D., Urazbekova R.

Teaching methods and types of games in teaching Turkish as a foreign language

This article investigates methods of teaching new words of Turkish language by learning as association by drawing shapes and pictures on board are shown which is motivated of training foreign language. And also it is considered importance and role training games in studying of the Turkish language of foreign students.

Key words: black board, new words, games, dictionary, draw, books, grammar.

Балтабаева Д., Уразбекова Р.

Методы обучения и виды игр при обучении турецкому языку как иностранному

В статье исследуются методы обучения новых слов в турецком языке, как ассоциация, рисование на доске, обучение с помощью чертежей и эскизов, которые активизируют изучение иностранного языка. Рассматривается роль обучающих игр в изучении турецкого языка инностранных студентов.

Ключевые слова: доска, новые слова, игры, словарь, рисование, книги, грамматика.

**ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ
ТҮРІК ТІЛІНІҢ
ҮЙРЕТІЛУ
БАРЫСЫНДА
ҚОЛДАНЫЛАТЫН
ӘДІСТЕР МЕН ОЙЫН
ТҮРЛЕРІ**

Бүгінгі таңда әлемдік тілдер қатарына ену үшін тәй-тәй басқан Түркия түрікшесі әлемнің 150-ге жуық мемлекеттерінде қолданылғанылуда. Сонымен қатар Қазақстанда да ЖОО мен мектеп лицейлерінде түрік тілі пәні өтілуде. Түркия түріктері мен Қазақстан халқы арасында ортақ салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарымен қатар, кейбір тілдік жағынан да ұқсастықтары байқалуда. Соңғы кездері Қазақстан телеарнасында көрсетіліп жатқан бірнеше сериалдар мен фильмдер Түрік мәдениетін таныта отырып, қазақ мәдениетімен қатар тілдік ұқсастықтары да, кей сөздердің түбірлік мағынасын да кездестірудеміз. Түбі бір түркі халқына тән тілдік ұқсастықтардың ортаға шығуы тілдің қоғамдық қарым-қатынастармен қатар мәдениетті қалыптастырушы объектісіекенін айқындай түспек.

1990 жылдардан бастап Қазақстан өз тәуелсіздігін алғаннан кейін Түркия түрікшесін үйрету мақсатында қазақ-түрік лицейлері ашылды. Бүгінгі таңда Қазақстан өңірінде 28 қазақ түрік лицейі білім беруді жалғастыруда. Бұл оқу орындарында білім алып жатқан 7–11-ші сынып аралығындағы оқушылар 5 жыл білімін шыңдай отырып, 11 сыныптың соңында тапсырған емтиханынан Халықаралық түрікше сертификатқа ие болуда. Сонымен қатар университет деңгейінде де 2 жылдық қолданыста болатын Қожа Ахмет Ясауи университетінде де Түркия түрікшесі үйретілуде. Түрік тілі тек студенттер үшін ғана емес, ондағы оқытушы-профессорларға ақысыз қосымша курстар мен Түркістан, Кентау халқы үшін де тіл үйрету курсы жалғасын табуда.

Қазақстанда Түркия түрікшесін шет тілі ретінде үйрету барысында бірнеше кітаптар мен әдістемелік құралдар қолданылуда. Бұл кітаптар қаншалықты бір-біріне ұқсас болғаны мен де тақырыптық тұрғыдан ерекшеліктер байқалады. Шет тілін үйренуде сөздердің алатын орны ерекше. Тілді үйренуде сөз байлығыңыздың ауқымдылығына байланысты қарым-қатынас жасай отырып, жазып түсіндіре білу де үлкен мәселелердің бірі болып табылады. Шет тілін білетін кісі қаншалықты сөздік қоры бай болса, ол сол тілді оңай меңгере алады. Десекте әрбір тіл үйренушінің қабілеті әртүрлі болып келеді. Сол себепті де кей тіл үйренуші бір рет оқи сала түсінеді. Ал енді бірі бес рет оқып миына сіңіреді.

Тіл үйренуде көру мен есту арқылы жылдам үйренуге болады. Сөз үйренуде сөздің болмысын көре отырып, оны көз алдына елестете отырып үйрену аса құнды әдістердің бірі болып табылады. Бұл тұрғыдан тіл үйренушіге бірнеше әдіс-тәсілдерді қолданумен қатар құрал-жабдықтардың өзіндік ролі ерекше.

Түрік тілі шетелдіктерге үйретілуі оңай болу мақсатында тілді оқыту әдістемесін жазылым, оқылым, тыңдалым және сөйленім етіп төрт білікке бөліп үйретілуде. Олардың әр біріне өзіндік ерекшеліктерін қамти отырып тақырыпшалар мен тапсырмалар қамтылған. Онда фонетика, лексика, морфология, синтаксис, стилистика, орфография тақырыпшалары да қарастырылған. Студенттер мен тіл үйренушілер шығармашылық тұрғыдан мәнерлеп сөйлеу мен жеке тұлғаның қалыптастырылуына оң ықпал тудырады. Сауатты жазу мен мәнерлеп сөйлеу біліктілігін көрсететін маңызды мүмкіндіктердің негізі болып табылады.

Шет тілін үйрену барысында сөз үйретуде интерактивті тақта қолданысы, аудио, видеолар мен ойын түрлерінің орны ерекше. Тақта немесе заманауи интерактивті тақтаны қолдана отырып сөз түсіндіруде сурет салу немесе суретті көрсете отырып сөзді жазу әдісі де өте маңызды әдістердің бірі болып табылады. Себебі тіл үйренуші сол салынған суретті жаттаудан гөрі есінде жақсы сақтайды. Түрік тілін үйренуде көру мен есту құралдары арқылы сөздік қорды дамыта аламыз. Шет тілін үйренуде сөздік қордың маңызы ерекше. Тіл үйренушінің ана тіліндегі сөздік қорының байлығы екінші бір тілді үйрену барысында салыстыра, салғаластыра отырып, миына сіңдіруі оңай болады. Десекте тіл үйренуші тіл грамматикасын қаншалықты жақсы білсе де сөздік қорының байлығынсыз ол тілде қарым-қатынас құралмайды [1].

Түрік тілін үйренушілер үшін сөздік қордың орны ерекше. Бір сөз екінші бір сөзбен жалғаса отырып, оны көру мен есту арқылы оңай түсінісіп сөйлесе алады. Тіл үйренуде қабілеттің түрлілігіне байланысты тіл үйренушіден сұрақ сұрай отырып, оның жауабына қарай сөздік қорын дамыта аламыз [2].

Түрік тілін үйренушіге сөздерді қарапайым түрде үйрете отырып, оны активті түрде қолдана білуіне аса назар аударуымыз қажет. Мысалы: лимон сөзін айтқанымызда тіл үйренушінің лимонның қышқылдығын дәріптеу мақсатындағы бет-пішінінен өзгерістер байқалады. Дәл осы сәтте пішіндегі көріністі лимон дәмімен сәйкестендіре отырып сөзді үйрету

тіл үйренушінің есте сақтау қабілетіне тез сіңеді [3].

Сөздер тіл үйренуші тарапынан күнделікті қажеттілігінде қолданыста болуы өте маңызды. Ол сөзді ана тіліндегі сөзге сәйкестендіре отырып көшірмесін жасайды. Жасалған көшірме сөздер қолданысына қарай классификацияланады. Белгілі бір қоғамдағы қолданысына қарай әлеуметтік, экономикалық, мәдени жағдайына байланысты оқу мен жазылу деңгейіне қарай сыныптандырылады [4].

Жаңа сөздер сәйкестендіру технологиясы арқылы оңай түсіндіріле отырып үйретіліп есте сақталады. Бұл технологияны қолдану кезінде бірнеше тіл үйренушіге ортақ бір сөзді айтқанда олар өз логикасына сәйкестендіре отырып пішінін, түрін, дәмін, сипатын көз алдына елестете отырып, тіл арқылы жеткізуге тырысады. Саусағымыздың бес түрлілігі сияқты тіл үйренушілерде түрлі нұсқада сөздерді қабылдайды.

Шет тілінде бір сөзді үйренуде көрсетілген белгілі бір суретті бірнеше сөзбен сәйкестендіруге болады. Көру мен сезіну есте сақтаудың негізі болып табылады. Зерттеудің нәтижесінде тілді түсіну үшін: дәмі арқылы 1%, ұстау арқылы 1,5 %, йіскеу арқылы 3,5 %, есту арқылы 11 %, көру арқылы 83 % құраған.

Түрік тілін үйренушіге сөз үйретуде суреттердің маңызы зор.

Сурет көрсете отырып кілт сөздерді үйрету әдісінде: мұғалім тақырыпқа байланысты суреттерді қолдана отырып үйренушінің суретті танытуына жағдай жасайды. Мысалы мамандық танытымы делік: мұғалім мамандықтардың қызметін түсіндірместен бұрын осы тақырыпқа сәйкес сурет карточкалары мен мамандық атын айта отырып түсіндіріледі. Соңынан үйренушіден «Бұл мамандықтың аты не?» деген сияқты сұрақтарды сұрай отырып мамандықтарды үйреніп үйренбегеніне көз жеткізуге болады.

Оқытушының сөзді айту әдісі: үйренуші суретке қарай отырып салыстыра салғаластыра отырып үйренеді. Бір суретті екінші суретпен байланыстыра отырып суреттерді ретіне қарай орналастырады. Оқытушының суреттегі санын айту әдісінде тіл үйренуші сандарға қарай отырып сөзді айтады. Яғни оқытушы суреттегі санды айтқанда тіл үйренушіден суреттегі сөзді айтуы талап етіледі.

Оқытушының суреттерді қайта-қайта көрсете отырып заттық атауын айту әдісінде оқытушы үйренушінің алдыңғы үш сатыда нені меңгергенін бақылайды. Оқытушы үйренушіге суреттерді рет-ретімен көрсете отырып, оның

сөздік атауын сұрай бастайды. Мысалы: алма суретін көрсеткен кезде үйренушіден оның дәмін тәтті, қышқыл, ащы дейміз. Түсін: сары, қызыл, жасыл. Өлшемін: ауыр, жеңіл, орташа, үлкен, кіші суреттің карточкада орналасуына қарай ортасында, оң жағында, сол жағында, жоғары, биік, аласа, төмен т.б. сұрақ-жауап әдісі арқылы сөздік қорын дамытады. Байқағанымыздай жоғарыдағы сипатты баяндау мақсатында сұрақтарды қоя отырып, оларға жауап алу арқылы жай, қарапайым түрден актив түріне дейін көру мен естуді бірлестіре отырып салыстыра салғаластыруына жағдай жасаймыз.

Мысалы: бір жерден екінші жерге бару мақсатындағы сұрақтарды қоямыз. Сонда үйренуші диттелген жерге бару үшін оңға, солға, тіке т.б. жоғарыда аталған сөздермен түсіндіріледі.

Бар немесе жоқ сөздерін үйренуде тақтаға бір сурет саламыз, оның бірінің қолында кітап болса, екінші салынған суретке кітап суреті салынбайды. Тіл үйренуші екі суретті салыстыра салғаластыра отырып бар немесе жоқ сөз үйренеді.

Тіл үйретудің ең маңызды әдістерінің бірі ойын әдісі болып табылады. Ойын барысында ролге енуші шынайы өмірге дайындалғанындай ішіндегі дүниені сыртқа шығаруға әсер ететін фактордың бірі. Көргенін, қалағанын, сезінгенін ойын арқылы сыртқа шығаруға болады. Ойын барысында ролге ене отырып, өз болмысын қалыптастырады. Ойын үстінде үйренген білім әрқашан есте сақталып, іс жүзінде тәжірибеде өткізуге жол ашады. Ойын ойнау арқылы көңіл күй көтеріліп, позитив күйден актив күйде әрекеттенуіне жол ашады. Ойнау барысында алынған білімде белгілі бір затты ұстап, көріп, сезініп, тыңдап, қарап, байқап адам бойына тән ерекшеліктерімен әсерленеді.

Түрік тілін үйретуде TEXAS университетінде жасалған зерттеу нәтижесінде көріп есту арқылы 50%, айтқандардың 70%, жасап айтқандары бойынша 90% есте сақталады. Нәтижесінде ойын арқылы тіл үйренуде қатысушылар түгелдей активті түрде әрекеттенеді.

Оқытушының тек қана түсіндіруі жеткіліксіз, тіл үйренуші ұстап, жасап, ролге еніп сезінуі қажет. Ал осылардың барлығы іске асу үшін дәріс барысында ойын ойналуы керек.

Бүгінгі таңда шет тілін үйретуде қарым-қатынас жасау әдісінде үйренуші жайбарақат, еркін, жоғары эмоцияда болады. Сабақ кезінде жұмбақтар мен түрлі қарым-қатынастар арқылы дәрісті қызықты да мәнді етуге болады [5].

Тіл грамматикасын үйренудегі ойындарда топтағы озықтар мен жүйріктердің додасына

айналады. Онда талқыланған мәселелер айналасындағылардың арасында болуына байланысты есте сақталуын жоғары деңгейде көрсетеді. Оқытушы ойындарды дайындау барысында өте ұқыпты болуы шарт. Грамматикада қолданылатын ойындар мен жұмбақтардың тақырыппен салыстырыла отырып қайталау арқылы түлді үйренуге жол ашуы қажет. Ойынның қызықтылығы үйренушінің көңілінен шығарлықтай бола отырып, онда тек жаттау арқылы емес, оны түсініп мәтінмен тәжірибе қолданысында автоматты түрде көріне білуі керек. Ережелер үйренушінің тіліне, сөйлеу сөзіне, түсінуі мен шығарма жазу барысында қолдана алатындай деңгейіне сәйкес болуы керек. Грамматика үйретілгенде сөйлемді дұрыс құру мен пунктуациялық қателерге жол берілмеуі қажет. Пунктуация грамматиканың қашан, қайда, қалай қолдануы мен маңыздылығы болып табылады. Тіл үйренуде ең маңызды фактор ол оңайдан қиынға, деректіден дерексізге, жақыннан ұзаққа бақылау сияқты мәселелері де баршылық. Қорыта келе, қашан, қайда болмасын балалар болған жерде әрқашан ойын бар болған, бар да бола да бермек. Бала шынайы өмірдегі мұқтаждығын ойын әлемінде шындыққа ұластырады. Тіл үйренуде грамматикалық сабақтарда да төмендегідей ойындар ұйымдастыруға болады.

Әліппе танытымы ойыны:

Бастапқы деңгей

Топ үйренушілері

Тақтаға әріптер мен сол әріптерден басталатын мысалдар жазылған соң бір құтыға әріптер жазылып қойылады. Тіл үйренуші құтыдан кезкелген әріпті алып оқиды. Егерде сол әріптің мысалын есіне түсіре алса, алдын ала берілген мысалды қайталайды.

Зат есімдерден сын есімді табу ойыны:

Бастапқы және орта деңгей үшін

Сынып екі топқа бөлінеді. Екі топтың топ басшысы тағайындалып, топқа ат беріледі. Ойынға қатысушылар ретімен топқа берілген атаудың сынын табуға тырысады. Топта қанша дұрыс сын есім сөздер көп болса, сол топ жеңімпаз болады.

Мысалы: bal – тәтті, iğne – үшкір, taş – қатты, уапрак – жасыл, dede – қарт, kömür – кара.

Сонымен қатар бұл ойынды керісінше сын есімнен зат есімді табу мақсатында да ойнатуға болады.

Мысалы: kırmızı – қызанақ, yüksek – тау, beyaz – қар, tekerlek – доп, uzun – жол, kırık – қалам.

«Білген отырсын» ойыны:

Бастапқы деңгей

Мақсаты: синоним, антонимдерді үйрету

Бұл ойынды антоним мен синонимдерден басқа ойындарда да қолдануға болады.

Мысалы: Синоним сөздердің үйретілуі.

Уақыты: 15 минут. Оқытушы барлық тіл үйренушілерді аяққа тұрғызып қояды. Оқушының бірі кез келген синонимді тақтаға жазады. Аяқта тұрғандар арасынан жауабын білгендер өз орындарына отыра береді. Ал аяқта тұрғандар арасынан ешбірінде жауап жоқ болса, онда отырғандардың жауабы қабылданып, аяқта тұрған үйренушінің бірін отырғызуға мүмкіндік алады. Ойын соңында актив қатысушыларды марапаттап отырса, келесі ойында қалған үйренушілерден де талпыныс байқауға болады.

Сонымен қатар, Мимика – жест, «Сәлемдесу» ойыны, «Түстерді үйрену» ойыны, «Шынжыр» ойыны, «Шопан» ойыны мұғалім роліне ену телебағдарламаларды сабақ барысында қолданудан басқа қысқа метражды фильмдер мен фильм үзіндісін көрсету арқылы тіл үйренуші әрі көріп, әрі ести отырып фильм оқиғасын жалғастырады. 50 минуттық дәрістің 10 минутында көрсетілген фильмнің жалғасын жазу тақырып беру сияқты әрекеттер жасалса дәріс айтарлықтай өте қызықты болады. Әр тіл үйренуші ішіндегі ойды тілі арқылы жеткізуге атсалысады. Сонымен қатар тіл үйренушілерге дыбыссыз фильмдер көрсете отырып, оны қағаз бетіне түсіруге де ықпал жасату әдістері де бар.

Ендігі бір әдісте 10 минуттық фильм көрсетіліп, белгілі бір жерден тоқтатылады. Одан әрі қарай фильм соңында орын алатын жағдайды тіл үйренуші өзі жалғастырады.

Түрік тілін үйренуде сөз бен сөз тіркестердің де алатын орны ерекше. Тіл үйренуші сөз байлығына сәйкестендіре отырып сөздерді мағынасына қарай қолдана алады. Әрбір оқиғаны суреттеп дәріптеуде де сөз байлықтың алатын орны айрықша, ол үшін әрине көбірек кітап оқу қажет. Тіл үйренушінің оқыған кітаптарының

әрбірінен білмейтін сөздердің шығуы әбден мүмкін. Оларды оқи отырып мағынасына қарай түсінігін шығарса білмеген сөздер азая бермек. «Әлемде кітаптан асқан дос жоқ, өкініш пен қайғыда қуанышқа кенелу үшін түрлі жолдар мен амалдарды үйрене аламыз. Әрбір оқылған кітап бір достық сезім мен ой-парасатымызды дамытары сөзсіз» [6]. Өзге бір тілдің дыбыстары, сөз құрылымы, сөздің мағынасы, сөздің түбірі мен сөйлем құруға байланысты ережелерді грамматика саласы деміз. Грамматика дұрыс сөйлеу, жазумен қатар олардың қолданылуын үйрететін сала. Грамматика ережелері болмаса тілді тек сөздер арқылы үйрену мүмкін емес. Тәжірибе ережемен тығыз байланысты. Грамматиканы жақсы үйрене отырып жазуда да жетістікке жетуге болады. Грамматика оқу, тыңдау, сөйлеуден көрі жазуды дамытатын сала. Грамматика мәселелерін жоғары деңгейде білсек оқу, тыңдау, сөйлеу мен жазуымыз да дамиды. Мысалы: оқуды дамыту үшін тыныс белгілер мен оқылуын білуіміз қажет.

Қорыта келе, бір тіл үйренушінің сын есім, шылау немесе етістікті жатқа білгенінің еш пайдасы жоқ. Мұнда ең маңыздысы тіл үйренушінің Түрікшені дұрыс қолдана алатындай халге жеткізу үшін оқыған мәтіндері мен тыңдаған тақырыбы туралы сезініп, пікірін ортаға сала білсе болғаны. Тілдегі есімше, сын есім, шылау немесе етістікті танудың еш бір пайдасы жоқ. Мұнда ең бастысы ережені дұрыс қолдана білуі қажет. Грамматика ережелерін тәжірибеде қолдана отырып, әдепке айналдыра отырып оқығанда, тыңдағанда және сұқбаттасқанда түсіне ала білсе жеткілікті. Грамматика қоғам санасына сіңіріле отырып тәжірибеге сүйенеді. Сол себепті де грамматика қаншалықты дұрыс болса да тәжірибеде дұрыс қолданысы мен жазылуы болып табылады. Себебі дұрыс түсініп, жазу мен оны түсіну грамматика негізінде қаланады.

Әдебиеттер

- 1 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics. – Sarajevo. – May 5-7 2011.
- 2 Akyol H. Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi. – Ankara. Pegem A Yayıncılık. – 2005. – 157.
- 3 Şerif Gündüz. Yazılı ve Sözlü Anlatım. – Ankara. – Akçağ Yayınları. – 2001. – 76.
- 4 Memedov Yusuf. Kelimelerin Leksik ve Semantik Gelişmesi. – Ankara. – Türk Dili Dergisi. – Mayıs 1994. – 509.
- 5 Kaya Ü., Yapıcı Ş. İlköğretim Dil Öğretiminde Oyun Tekniği. – Afyonkarahisar. – 2007. – Yüksek Lisans Tezi
- 6 Hazar E. Method of Teaching English Classes At The Pictures. – Nigde. – 2007. – 17.

References

- 1 1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics. – Sarajevo. – May 5-7 2011.
- 2 Akyol H. Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi. – Ankara. Pegem A Yayıncılık. – 2005. – 157.
- 3 Şerif Gündüz. Yazılı ve Sözlü Anlatım. – Ankara. – Akçağ Yayınları. – 2001. – 76.
- 4 Memedov Yusuf. Kelimelerin Leksik ve Semantik Gelişmesi. – Ankara. – Türk Dili Dergisi. – Mayıs 1994. – 509.
- 5 Kaya Ü., Yapıcı Ş. İlköğretim Dil Öğretiminde Oyun Tekniği. – Afyonkarahisar. – 2007. – Yüksek Lisans Tezi
- 6 Hazar E. Method of Teaching English Classes At The Pictures. – Nigde. – 2007. – 17.